

Hoek heeft het leven van Colonius ondanks de schaarste van gegevens in veel facetten kunnen tekenen. De aard van de door hem beschreven persoonlijkheid brengt met zich mee dat hij zich vaak moet behelpen met een beschrijving van de instellingen waaraan Colonius zijn medewerking verleende en van de kerkelijke stromingen waar deze zich bij aansloot. Een voorbeeld is de rol van Colonius op de Synode van Dordrecht. Deze is in feite niet bijzonder gewichtig geweest. Hoek spreekt van een matigende invloed maar de vraag is natuurlijk wie tot kalnte werd gemaand en wanneer. De schrijver doet zijn lezer echter in dit verband deugd met een beknopt maar genuanceerd overzicht van de schakeringen binnen de contraremonstrantse groeperingen. Hij geeft ook de vele minder extreme meningen die daar de ronde deden weer. Voor een dergelijke samenvatting kan hem zijn theologenjargon en een iets te ruim gebruik van het uitroepteken wel vergeven worden. Mede door dit soort zorgvuldige beschrijvingen levert Hoek een goede bijdrage aan de kennis van de vroeg-zeventiende-eeuwse stromingen tussen reformatie en orthodoxie, tussen humanisme (Colonius dateert een Rotterdamse brief 'ex patria Erasmi') en scholastiek. Het boek is met zorg uitgevoerd en voorzien van alle wenselijke onderdelen zoals een uitgave van de enkele bewaard gebleven brieven van Colonius, een overzichtelijke literatuurlijst en een index.

J. Roelevink

F.H.M. Grapperhaus, *Alva en de tiende penning* (Zutphen: De Walburg Pers, 1982, 399 blz., f 69,—, ISBN 90 6011 130 3).

De hertog van Alva heeft nog altijd een slechte pers in onze geschiedschrijving. Weliswaar heeft de Zuidnederlander M. Dierickx in de jaren zestig getracht het beeld van de ijzere hertog te reviseren door te wijzen op de positieve en tijdgebonden aspecten van zijn optreden, maar veel succes heeft hij daarmee niet gehad. Een discussie over of nader onderzoek naar Alva's politiek bleef achterwege. Gelukkig begint in het laatste nu verandering te komen. Een paar jaar geleden wijdde M. van de Vrugt een monografie aan de Criminele Ordonnantiën van 1570 waarin zij deze hervorming van het strafrecht plaatste in de context van het zestiende-eeuwse streven naar rechtscodificatie en in 1982 verscheen van de Leidse hoogleraar in het belastingrecht, F.H.M. Grapperhaus, *Alva en de tiende penning*, de eerste volwaardige studie over Alva's belastingplannen.

Grapperhaus' aanvankelijke bedoeling was zijn onderzoek te beperken tot de fiscaal-technische aspecten van de nieuwe belastingen, maar daar heeft hij vanaf gezien. Zijn werk is daar wel bij gevaaren. Het boek dat voor ons ligt, is een breed opgezette studie waarin de politieke verwickelingen rondom de tiende penning de hun toekomstige plaats hebben gekregen. Ook in de tijd heeft Grapperhaus zijn armslag ruim genomen: het verhaal begint bij de dood van Karel de Stoute in 1477 en eindigt met de afschaffing van de tiende penning onder Requesens, bijna honderd jaar later.

Aan zijn eigenlijke onderwerp, de strijd tussen Alva en de Nederlanders over de invoering van de nieuwe belastingen, heeft Grapperhaus ruim twee- van de driehonderd bladzijden van zijn betoog gewijd. Voor zover het daarbij over de Nederlanden gaat, richt hij zijn aandacht vooral op de houding van de Staten van Brabant, Holland en Vlaanderen en op de oppositie van de Raad van State onder leiding van Viglius. Deze keuze is zeker verantwoord te noemen. In deze colleges concentreerde zich het verzet en hun houding heeft het verloop van het conflict tussen 1569 en 1572 grotendeels bepaald. Duidelijk blijkt ook het inconsequente karakter van Alva's politiek. Na de Staten in het voorjaar van 1569

onder zware druk hun consent te hebben afgedwongen, toonde de hertog zich in de herfst van dat jaar bereid de tiende penning voor een periode van zes jaar te doen afkopen. Twee jaar later echter eiste hij de onmiddellijke invoering. Weliswaar was de belasting in zijn nieuwe opzet teruggebracht tot een eenmalige heffing en bij verkoop aan het buitenland zelfs gereduceerd tot 3 Vi %, maar men vraagt zich toch af wat de hertog mag hebben bewogen tot deze draai, die de Staten alleen maar konden interpreteren als woordbreuken waarop ze reageerden met het zenden van deputaties naar Filips II. Een ander punt dat Grapperhaus nogal beklemtoont, is de principiële achtergrond van het Statenverzet. Waar Van Gelder en Craeybeckx overwegend economische motieven signaleren, daar legt hij de hoofdzorg van de Staten, zoals die tot uiting kwam in hun interne overleg, bloot: vrees voor het verlies van politieke invloed door het permanente karakter van de nieuwe belastingen.

Grapperhaus kan tot zijn conclusies komen omdat hij uitvoerig de bronnen heeft onderzocht, hij laat de vertakkingen van het conflict zien. Toch is zijn relaas niet geheel vrij van zwakke kanten. Zo citeert hij, na Alva's intrige uit het voorjaar van 1572 uit de doeken te hebben gedaan om Viglius met de hulp van Spaanse relaties ervan te overtuigen dat de koning achter hem stond, Bakhuizen's vertaling van Viglius' brief van 18 maart 1572 aan Hopperus zonder de door Hoyneck van Papendrecht gepubliceerde tekst¹ er naast te hebben gelegd (236). Had hij dat wel gedaan, dan zou hij hebben ontdekt dat de oude president heel wat minder absolutistisch en lichtgelovig was dan Bakhuizen ons wil aanpraten. Kritiek kan men eveneens hebben op de soms wel zeer gedetailleerde beschrijving van de ontwikkelingen in de Nederlanden en de merkwaardige beeldspraken die in het boek voorkomen. Deze contrasteren scherp met de rustige, stapsgewijs voortgaande lijn van het betoog.

Grapperhaus' oordeel over Alva's belastingplannen kunnen we in grote lijnen onderschrijven. Zonder twijfel was de tiende penning in zijn gemodereerde vorm een moderne belasting, beantwoordend aan Adam Smith's eisen van 'ability, certainty, convenience and efficiency'. Zonder twijfel ook was de er van uitgaande dreiging voor een belangrijk deel verantwoordelijk voor de recessie van 1571-1572 en heeft deze mede de poorten geopend voor de watergeuzen. Meer moeite hebben we met Grapperhaus' speculatie over hoe de dingen zouden zijn gelopen als Alva in 1569 de tiende penning had ingevoerd. Zou hij dan in 1572-1573 inderdaad zo sterk hebben gestaan, dat hij de Opstand in de kiem had kunnen smoren? Het lijkt ons twijfelachtig. Immers de troepen ontvingen in 1572 hun soldij ook al niet meer op tijd en toch duurde het tot 1575 voor er op grote schaal muitereien uitbraken. Bovendien zou de stemming onder het volk in dat geval waarschijnlijk even anti-Spaans zijn geweest als nu. Dit en de boven aangestipte kritiekpunten doen overigens niets af aan onze waardering voor dit fraai uitgevoerde boek. Grapperhaus heeft op bewakame wijze een belangrijke studie toegevoegd aan de geschiedschrijving over de Opstand.

F. Postma

1. C.P. Hoyneck van Papendrecht, ed., *Analecta Belgica* (3 dln.; Hagae Comitum, 1743) I, II, 616.

RECENSIES

Leonard Y. Andaya, *The Heritage of Arung Palakka. A History of South Sulawesi (Celebes) in the Seventeenth Century* (Verhandelingen van het Koninklijk instituut voor taal-, land- en volkenkunde 91; Den Haag: Martinus Nijhoff, 1981, 353 blz., f 110,—, ISBN 90 2472 463 5).

Andaya en zijn vrouw zijn goede bekenden in het kringetje van Nederlandse 'expansie-historici'. Na hun opleiding in de VS werkten zij samen regelmatig in het ARA. Andaya is verbonden aan de Universiteit van Auckland, Nieuw-Zeeland. Zoals de titel aangeeft, behandelt het boek een onderwerp uit de geschiedenis van Indonesië. Het heeft evenwel twee aanrakingspunten met Nederland. Ten eerste is het voor een groot deel gebaseerd op het archief van de Verenigde Oostindische Compagnie (VOC) in het ARA. Ten tweede was de VOC voor Arung Palakka een belangrijke bondgenoot. Het thema van het boek is: '... the manner in which a local Indonesian prince was able to use the Dutch presence to institute far-reaching innovations in his society' (2/3). De Nederlandse aanwezigheid is niet het object van onderzoek, maar de innovaties aangebracht door Arung Palakka. Daarom gebruikte Andaya naast bronnen uit het VOC-archief kronieken, dagboeken en rapporten in het Buginees of Makassaars, zogenaamde *lontara*. Bovendien verzamelde hij met interviews mondelinge overleveringen. Dit materiaal geeft niet zozeer aan wat er gebeurde, als wel hoe het werd geïnterpreteerd en overgeleverd. Interpretatie en overlevering geven inzicht in de Bugische en Makassaarse visie op de wereld en zijn een belangrijk hulpmiddel om de handelingen van de Sulawesiërs die in de VOC-bronnen beschreven worden, te begrijpen. Zo vullen westerse en Indonesische bronnen elkaar aan, wat tot verrassende resultaten leidt.

De bewoners van Zuid-Sulawesi leefden in gemeenschappen van beperkte omvang die bijeen gehouden werden door verbondenheid met een heilig voorwerp dat een uitzonderlijke vorm en bijzondere eigenschappen had; vaak was dit een steen. Zo'n voorwerp heet een *gaukëng*. GaH'ërtg-gemeenschappen verenigden zich vaak onder een machtig heer, waardoor losverbonden rijken ontstonden. Zo'n rijk was Goa, met de havenplaats Makassar, op de westkust en Bone aan de oostkust. Bij deze losse politieke structuur waren de machtsverhoudingen tussen de heersers van de rijken van groot belang, omdat de leiders van de ga«A:ë/jg-gemeenschappen zich er door lieten leiden in hun trouw aan een heerser. Het was voor zo'n heerser van essentieel belang zijn *siri'*, waarmee zijn gevoel van eigenwaarde en zelfrespect wordt aangeduid, te handhaven; hij mocht niet tot schande vervallen. *Siri'* sloot voor hem de elementen eigenwaarde en schande in. Verlies van *siri'* betekende ideëel dood zijn. De gemeenschap leed dan met de leider mee. Had deze zijn *siri'* verloren dan ging zijn gemeenschap gebukt onder *pësse* of *pacce*, respectievelijk Buginees en Makassaars voor een gevoel van pijn, van lijden van de gemeenschap samen met de leider. De *siri'* van de leider was immers tevens de *siri'* van de gemeenschap. Daarom was het voor een leider en diens gemeenschap van het grootste belang dat de *siri'* werd bewaard, of, indien ze verloren was, werd hersteld. De waarden *siri'* en *pësse/pacce* zijn de concepten, waarmee Andaya het politieke handelen van de leiders en volken van Zuid-Sulawesi verklaart. Zij duiken steeds weer op en geven zijn boek samenhang.

Andaya verhaalt de politieke ontwikkelingen in Zuid-Sulawesi in de tweede helft van de zeventiende eeuw in zorgvuldig opgebouwde hoofdstukken die vloeiend in elkaar overgaan. Vanaf het midden van de zestiende eeuw had Goa zich door verbeteringen in de betweping van zijn krijgslieden en maatregelen die de handel bevorderden, opgewerkt tot de machtigste staat in Zuid-Sulawesi. Het wilde ook de zee gaan beheersen. Door deze politiek moest Goa wel met de VOC in botsing komen, omdat de Compagnie eveneens de